

Een oude provinciale rechtbank

In 1804 kocht het departementaal (=provinciaal) bestuur van Overijssel enkele percelen van mr. A.H. van Markel Bouwer. Het bestuur wilde aan de Brink een gerechtshof vestigen, terwijl in de Walstraat een gevangenis moest komen. Omdat Overijssel nooit eerder een gerechtshof had gehad (in enkele provincies was dat wel het geval geweest), was de vestiging van het gerecht een belangrijke noviteit voor de provincie en de stad.

Voordien, tijdens de Republiek der Verenigde Nederland, had elke stad zijn eigen verordeningen en regels met de daarbij behorende strafmaten. Recht werd gesproken door een plaatselijke rechtbank, die schepenbank werd genoemd. Hier werden vooral civiele zaken behandeld, zoals burenruzies of zakelijke meningsverschillen die uit de hand waren gelopen.

Tijdens de Franse tijd (1795-1815) werd geprobeerd om de lokale verschillen weg te werken en meer eenheid te brengen in het juridische systeem. Zo werden voor het hele land geldende wetten en regels vastgelegd, onder meer in een 'crimineel wetboek', de eerste versie van ons huidige Wetboek van Strafrecht. De wetten waren voor iedereen gelijk, ongeacht woonplaats of sociale afkomst (van edelman tot bedelman). Ook de rechterlijke organisatie werd overal gelijkgetrokken. Voor de civiele zaken bleven de schepenbanken actief, maar strafzaken werden in het vervolg bij het departementaal gerechtshof behandeld.

Straffen en opvoeden

In de tijd rond 1800 was het niet gebruikelijk mensen voor langere tijd op te sluiten wanneer zij een misdaad hadden begaan. Wie veroordeeld werd, moest dat meestal boeten met een lijfstraf en/of verbanning. De lijfstraffen varieerden van brandmerken tot geseling, van radbraken tot vierendelen. Lichtere vergrijpen werden afgedaan met een boete of een taakstraf.

Vanaf ongeveer 1800 werden geleidelijk de lijfstraffen afgeschaft. Men vond ze barbaars en zinloos. In 1798 werd de pijnbank verboden en in 1809 werden straffen als radbraken, vierendelen en deportatie met dwangarbeid geschrapt. In 1854 volgde de volledige afschaffing van openbare lijfstraffen, in 1870 van de doodstraf.

De gevangenisstraf zag men als een goed alternatief. Een tijdelijke vrijheidsberoving bood immers mogelijkheden tot karaktervorming, disciplineren en zedelijke verbetering. De gevangene kon door werk of door bezinning gered worden van de ondergang en weer een nuttig onderdeel van de samenleving worden...

Scherprechtter.

Voor 't Vrijgeeren van een Gevangens Rug	1	0	0
Voor 't Turtureeren met Duim-yfers	0	10	0
Met Scheen-schroeven, insgelyks	0	10	0
Gelyk meede voor 't Rekken	0	10	0
Voor 't Geesfelen	1	0	0
Voor 't Brand-merken	0	10	0
Voor yemand uit de Stad te geleiden	0	10	0
Voor 't Radbraken	6	0	0
Ingevally yemand Gerbraakt zynde, 't Hoofd word afgehouden, insgelyks	6	0	0
Voor 't doode Lichaam op 't Rad te zetten	3	0	0
Voor alle Capitale Justitien	6	0	0

Tarieflijst van een beul, 18^e eeuw. De drie getallen achter de straf geven het loon aan van de beul in guldens, stuivers en centen (van links naar rechts). Met radbraken verdiende de beul dus zes gulden, met brandmerken tien stuivers.

De gevangenen

Wat voor mensen werden zoal achter slot en grendel gezet? De gevangenis was rond 1800 een plaats om allerlei figuren aan de rafelrand van de samenleving – meestal voor kortere tijd – op te sluiten, zoals bedelaars, zwervers en landlopers, krankzinnigen, prostituées en notoire drankverslaafden.

Van hogere afkomst waren de politieke gevangenen, die het niet eens waren met de toenmalige regering. Verder werden mensen die hun schulden niet konden terugbetalen in verzekerde bewaring gesteld. En de 'zwarte schapen' van rijke families mochten hier hun zonden overdenken, meestal op verzoek van de familie die hoopte dat de schuinsmarcheerder eindelijk zijn lesje zou leren.

Omdat deze groepen van gevangenen van goede afkomst waren ('mannen van kwaliteit en fatsoen'), kregen zij een voorkeursbehandeling: geen water en brood, maar goed te eten en drinken (inclusief uitstekende wijnen); bovendien waren zij vrijgesteld van gevangenisarbeid en het dragen van gevangenskleding. Tot ver in de negentiende eeuw kon men een dergelijke eersteklasbehandeling kopen.

